

ROLUL LEGII ÎN CONSTRUCȚIA UNEI SOCIETĂȚI LAICE LA MARSILIO DIN PADOVA

Mihai Maga

The Function of the Law in the Construction of a Laical Society to Marsilio from Padova (Abstract)

Marsilius of Padua's importance for us comes from the fact that he made several choices concerning the laical civil state which were perpetuated through centuries and which are part of the European political tradition. One of the most important elements of his project is the concept of law. He conceives the law as both natural and formal: beginning from Aristotle's idea regarding the naturalness of the political community, he designs a law that guarantees the happiness of the citizens and that is strong enough to impose itself to everyone. The strength of the law comes from its coercive principle, thus being separated from its moral contents. Furthermore, the legislator is the people, either directly or through representatives, and the unique ruler of the state is charged with its administration. The consequence is the switch of a paradigm and Marsilius of Padua, yet naïve or self interested, stands at its basis.

Key words: lege, justiție, comunitate, laic, putere, legislator

Ideile politice, așa cum ni se înfățișează în textele de filosofie politică, nu sunt întotdeauna rezultatul originalității celor care le susțin. În cele mai multe dintre cazuri, ideile, teoriile, construcțiile care alcătuiesc un sistem politic sunt preluate de la alți gânditori și, prin aplicarea lor într-un context dat, ele se îmbogățesc de sensuri și valoare. Totodată, fiecare teoretician al domeniului politic vine în contact cu un număr mult mai mare de idei, deseori contradictorii, decât ar putea el asuma. Dintre toate aceste construcții teoretice, doar unele sunt preluate și continuate de un număr mare de filosofi. Apare însă întrebarea: de ce anumite sisteme politice sunt privilegiate și vin frecvent în atenția acestor gânditori, pe când altele nu rezistă mai mult de o epocă? Vom propune ca răspuns ideea că nu tradiția, nici intenția de evidențiere individuală a vreunui cercetător, ci modul în care aceste teorii răspund unor probleme politice reale, de importanță generală, valorizează aceste idei și duce la transmiterea lor de-a lungul istoriei filosofiei politice.

Un caz relevant pentru această situație este cel al lui Marsilio din Padova. Filosof politic situat spre finalul Evului Mediu, el încearcă să răspundă teoretic tendinței de laicizare care se manifestă tot mai acut în lumea occidentală. Totodată, este pus într-o situație complet nouă, deoarece trebuie să gândească un regim politic în esență creștin dar în care organizarea social-politică să se facă pe baze civile. El folosește toate sursele de idei politice care îi pot sta la dispoziție, pe unele ca surse primare declarate, pe altele ca surse secundare, care completează demersul constructiv.

Secolul al XIII-lea este marcat de revenirea textelor aristotelice în circulația occidentală și a ideilor lui Aristotel în disputele intelectuale ale vremii. Absența acestor texte,

dezvoltarea culturii europene în lipsa lor face ca, la reparația lor, ele să se găsească într-un dezacord greu de ignorat.

Diferitele poziții abordate față de modelul aristotelic de diferiți gânditori dau seamă de conceptualizarea epistemologică și antropologică în legătură cu viziunea sa despre naturalitatea politică. Problema centrală care îi perturba intelectualitatea eclesiastică era conceperea omului, scopul său final. Dacă există vreo salvare aristotelică a omului, care să funcționeze pe baza principiului grației divine, se poate accepta și naturalitatea. Dacă nu, va fi negat și cenzurat, așa cum au făcut o parte din filosofii și teologii secolului al XIII-lea, mai ales franciscani, care au rămas fideli doctrinei lui Augustin. A doua poziție este încercarea de a împăca cele două poziții intervenind prin interpretări asupra amândouă și a fost urmată de Toma din Aquino la fel ca și de alți dominicani. Dar o a treia poziție, reprezentată de averroismul latin și, ulterior, de aristotelismul politic, pornește de la perspectiva care susține separarea finalităților și existența finalităților paralele. Pentru ei, există o înțelegere guvernată de credință și o altă înțelegere guvernată de rațiune. Este foarte probabil, așa cum cred mai mulți cercetători¹, ca poziția naturalistă și raționalistă a lui Marsilio din Padova să se fi format într-o mănăstire din Paris, alături de Jean de Jandun.

Marsilio citează frecvent din Aristotel, mai ales din *Politica*. Accesul la textul aristotelic îi este mijlocit de interpretările arabe, îndeosebi cele ale lui Averroes. De asemenea, argumentează frecvent folosind textul biblic. Acestea sunt sursele sale principale. Dar, la o analiză mai atentă, vom descoperi și idei care provin din alte două mari sisteme politice, și anume tradiția politică creștină inaugurată de Augustin și sistemul politic și juridic roman, reprezentat în principal prin textele lui Cicero. Sinteza care rezultă are un grad de originalitate considerabil pentru Evul Mediu, cu toate că nu iese din limitele exercițiului scolastic.

Dacă filosofia politică a lui Marsilio din Padova este importantă în vreun fel pentru noi, ea nu este importantă pentru aceleași motive pentru care este pentru autor. Intenția lui este declarată aproape la fiecare pagină: de a combate statul papal, considerat sursa dezordinii sociale. Contextul îi trădează și mai mult intențiile: Marsilio susține pretențiile lui Ludovic al IV-lea (1282-1347) de Bavaria de a-și câștiga independența politică față de statul papal fondând un regim civil. Prin urmare, pe el îl interesează finalitatea sistemului său. Pentru noi însă, el este primul gânditor care teoretizează puterea civilă și, în același timp, reactivează, adaptează și transmite o tradiție de gândire politică abandonată, pe cea a lui Aristotel. Prin el, ideile politice aristotelice își găsesc locul în gândirea modernă.

Această transmitere a fost mijlocită de o interpretare proprie și influențată de un context socio-politic. Ne interesează modul în care Marsilio din Padova a făcut anumite alegeri pe baza sistemului aristotelic, influențat fiind atât de realitățile politice din perioada sa, cât și de alte doctrine politice, cum ar fi doctrina papală a plenitudinii de putere sau cea a legii naturale și a justiției de la Cicero.

Pentru a exprima ideile, este nevoie de o terminologie adecvată. Marsilio din Padova se vede pus în situația de a inventa acești termeni pentru a-și exprima textual ideile politice într-un mod original. Însă opțiunile sale vor lăsa urme în fondul comun al gândirii politice europene moderne.

Unul dintre conceptele pe care Marsilio din Padova îl pune în funcțiune în sistemul său politic este cel de lege. Cu ajutorul acestuia, Marsilio va încerca să opereze o schimbare de paradigmă.

¹ vezi Nicolai Rubinstein, *Marsilius of Padua and Italian Political Thought of His Time*, în J. R. Hale, J. R. Highfield, and B. Smalley, eds., *Europe in the Later Middle Ages*, Northwestern University Press, Evanston, Illinois, Northwestern University Press, 1965, p. 45.

Conceptul de lege

Conceptul de lege este unul central în gândirea politică a lui Marsilio din Padova, însă funcția acestui concept în sistemul politic marsilian este un motiv de dispută între cercetătorii din ziua de azi. Unii dintre ei recunosc un pozitivism juridic implicit, alții încearcă să demonstreze că acest concept are un caracter finalist. Ewart Lewis, în articolul *The "Positivism" of Marsiglio of Padua*², definește continuitatea ideii marsiliene de lege cu cea tomistă și îi critică pe autorii care susțin "pozitivismul" lui Marsilio. Primul dintre aceștia, G. Lagarde susține că la Marsilio "legea este ceea ce trebuie să faci ca să nu fii spânzurat"³, dar acceptă că viziunea fundamentală a acestuia este profund influențată de Aristotel, încât nu poate fi considerat un pozitivist consecvent. Este explicabilă o astfel de atitudine entuziastă în fața textului, însă o precauție trebuie luată pentru că Marsilio din Padova aparține unei alte epoci.

Pentru Alan Gewirth⁴, o teorie a legilor poate sta într-una din cele două relații cu teoria statului: sau statul e conceput în termeni de lege, sau legea e concepută în termeni de stat. Teoria medievală tradițională a legilor, printre toate schimbările de detaliu suferite prin impactul cu concepțiile romane și aristotelice, prezintă în principalele ei faze o influență fundamentală a metafizicii stoice și augustiniene. Conform acestei metafizici, universul era o ordine rațională și divină guvernată de legi, iar statul era o oglindă a acestei ordini. Justiția și rațiunea dreaptă erau din acest motiv imanente naturii lucrurilor, și statul însuși era bazat pe legea universală. Despărțirea lui Marsilio de teoria tradițională a legilor provine din faptul că el respinge această metafizică a păcii și ordinii, precum și accentul ei pe cauza finală. Contextul naturalist-biologic în care Marsilio își centrează filosofia politică are ca o consecință faptul că, statul nefiind bazat pe o lege morală subzistentă, legea va fi mai degrabă bazată pe stat, și își va deriva caracteristicile esențiale din atributele statului. Acest contrast față de interpretarea morală și teologică pe care tradiția o dă legilor este urmărit de Marsilio în analiza diviziunilor tradiționale ale legii: umană, naturală și divină. Situația acestor diviziuni scoate la iveală diferențele față de tradiție, implicând, pe de o parte, o simplificare a relațiilor lor și, pe de altă parte, o nouă complexitate în termeni de lege umană.

Originalitatea lui Marsilio din Padova nu are nevoie de identificarea unei poziții maxime a unei rupturi de conceptul medieval de lege. Valoarea sa mai subtilă stă în modul în care el tratează această idee, intenția de a localiza corect locul autorității din această lume pentru a soluționa vechiul conflict între puterea civilă și autoritatea ecleziastică.

Semnificația politică a legii la Marsilio trebuie să fie interpretată începând de la concluzia autorului. *Defensor pacis* se termină cu afirmația că, urmând cele scrise în această carte, cel ce guvernează va înțelege că este obligația lui să oblige și să pedepsească în mod just, să respecte legile stabilite și că nu are voie să facă nimic în afara lor fără consimțământul expres al legislatorului, în a cărui voință rezidă întreaga autoritate a conducătorului. De asemenea, orice membru al comunității care citește această carte va înțelege că este obligat să respecte doar percepțiile coercitive ale guvernatorului care sunt în acord cu legile existente, iar întreaga comunitate va deține un criteriu pentru a verifica dacă vreuna dintre părți își arogă o autoritate mai mare decât cea permisă de limita legilor⁵. În această concluzie sunt enumerate

² Lewis, Ewart, *The "Positivism" of Marsiglio of Padua*, în *Speculum. A journal of Medieval Studies*, Vol. XXXVIII, No. 4, oct. 1963, pp. 541-582.

³ Lagarde, G., *La naissance de l'esprit laïque au déclin du Moyen Âge*, vol. III: *Marsile de Padoue*, Louvain, Paris, 1934, p. 171.

⁴ Gewirth, Alan, *Marsilius of Padua, The Defender of the Peace*, Volume I: *Marsilius of Padua and Medieval Political Philosophy*, Columbia University Press, New York, 1951, pp. 132-133.

⁵ Marsilio din Padova, *Defensor pacis* (D. p.), III.III.

principalele aspecte ale legii care stau la baza obiectivului său politic: caracterul coercitiv, promulgarea și publicarea legilor, voința adunării cetățenilor ca legislator și supunerea față de lege a diferitelor părți ale comunității.

După cum se poate vedea, opera lui Marsilio din Padova nu este un proiect de inginerie constituțională (așa cum s-a prezentat în *Dictio I*), nici nu poate fi considerată doar dintr-o perspectivă juridică pur teoretică, deoarece diferențele dintre *Dictio I* și *Dictio II* nu permit o astfel de concluzie. Obiectivul care ghidează de fapt efortul intelectual al lui Marsilio din Padova și dă o unitate de sens operelor sale este critica puterii pontificale. În acest sens, analiza legii are un rol foarte bine determinat, acela de justificare teoretică a extirpării rădăcinii dăunătoare a *plenitudo potestatis*. Centrul de gravitație al operei sale se găsește în conexiunea dintre “cauza foarte gravă și unică a conflictului civil”⁶ și implicarea ei în conceperea legii. Pacea nu este garantată nici de natura umană, nici de legea divină, ci poate fi obținută doar prin folosirea rațiunii: distingând diferitele părți ale *civitas*, evidențind funcțiile acestor părți și stabilind originea legitimă a legii. În *Defensor pacis* conceptul de lege este analizat începând cu capitolul X din *Dictio I*, după tratarea definiției, originii și părților comunității politice și după ce s-a stabilit cui îi aparține puterea. Definiția legii servește la localizarea autorității politice în sânul comunității: trebuie definită corect legea pentru a determina cine deține puterea.

Discordia civilă se poate elimina doar dacă se definește într-un mod indiscutabil semnificația legii și dacă se evită orice tip de interferență a instanțelor eclesiastice în ordinea conviețuirii civile. Teza lui Marsilio din Padova este că “decretele pontifilor romani nu sunt nici legi divine, nici umane” și autorii unor astfel de reglementări contra autorității temporale “trebuie să fie pedepsiți ca și conspiratori și perturbatori ai societății civile”⁷, pentru a fi comis o crima de lezmajestate împotriva statului care duce la dezintegrarea lui și, prin consecință, în mod necesar, la distrugerea întregii ordini politice⁸. Pentru a-i împiedica pe Papă și pe episcopi de la exercitarea vreunei jurisdicții în societatea civilă, Marsilio reduce legea la coerciție, identifică pe legislator cu toată comunitatea umană și depozitează clerul de orice putere coercitivă.

La începutul său, *Defensor minor* se întreabă ce este legea și o convertește în principalul său concept teoretic, pentru că respingerea puterii pontificale solicită analiza gradului de naturalitate al puterii plecând de la o concepție clară asupra legii. Pentru a respinge “această putere ce se numește jurisdicție”⁹ susținută de Petrus Lombardus și folosită de episcopi pentru a excomunica și a separa păcătoșii de comunitatea credincioșilor, se analizează conceptul de lege¹⁰. La începutul acestei cărți legea este definită ca un precept (nu ca o cunoștință, nici un sfat), dat de adunarea cetățenilor care exercită actul legislativ fără mediere, precept care se referă la actele umane libere și voluntare și care are ca scop să realizeze cea mai bună situație de viață în comun în această lume. Este vorba, mai ales, de un precept coercitiv, supus judecății, și cu impunerea de penalități în această lume celor pe care legea îi inculpă¹¹. În încheiere, se face trimitere la demonstrația caracterului coercitiv al legii desfășurată în *Defensor pacis* unde se spune că legea poate fi privită “în ea însăși, întrucât doar prin ea se arată ce este just sau injust, util sau nociv, și astfel se numește știință sau doctrină a dreptului”, sau mai bine: “întrucât prin respectarea ei este dată sub forma de precept

⁶ *D. p.*, I.1.3.

⁷ *D. p.*, II.XXVIII.29.

⁸ *idem*.

⁹ Marsilio din Padova, *Defensor minor* (*D. m.*), I.1.

¹⁰ *D. m.*, I.2.

¹¹ *D. m.*, I.4.

coercitiv cu pedeapsă sau răsplată în această lume [...] și considerată astfel se numește și este lege în sensul cel mai propriu¹².

Și alți aristotelicieni au inclus forța coercitivă ca element necesar al legii, și alți filosofi ai perioadei au presupus această coercitivitate intrinsecă a legii. La Sfântul Toma din Aquino admonestările au nevoie de puterea coercitivă (*vis coactiva*) a legii: “*non habent vim coactivam, quam debet habere lex*”¹³ însă coercitivitatea legii se include doar indirect, prin promulgare¹⁴. Poziția lui Marsilio este radicală: pentru el nu se poate vorbi de lege fără caracterul coercitiv, pentru că pe el îl interesează în primul rând să asigure garantarea eficacității legii, pentru că ea este privită, după cum am mai spus, în sensul ei final, de a evita răul care poate apărea în conviețuirea umană. Nu trebuie să înțelegem că se neagă justiția ca vehicul al legii, nici viața perfectă ca finalitate a ei, dar pentru el nu are sens să se elucideze în ce constă justiția sau perfecțiunea vieții dacă nu s-a determinat cine deține puterea de a da legi și de a sancționa.

Sunt enumerate patru accepțiuni ale legii și se face diferența între primele două, înclinație naturală și deprindere productivă, de celelalte două, de putere de a administra muștrări și pedepse și de știință sau doctrină a justiției civile¹⁵. Importante pentru demonstrația lui Marsilio sunt ultimele două, și mai ales caracterul coercitiv al legii, care stabilește obligații și interdicții sub amenințarea pedepsei sau muștrării. Dar și mai important este să se determine cine deține această putere de a impune preceptul legal și de a pedepsi pe cei ce îl încalcă. Și pentru a determina cine este legislatorul, nu este suficient să se descopere considerațiile legii despre just și injust.

Principiul coercitiv al legii

Cât timp nu are un mandat coercitiv, nu se poate vorbi despre lege. Simpla cunoaștere a ei, oricât de corectă și de dreaptă ar fi, nu implică prin ea însăși capacitatea de a impune și de a pedepsi a celor ce guvernează asupra celor care o încalcă. Chiar dacă nu totdeauna expresia legii nu coincide cu dreptatea sau cu utilitatea, Marsilio este convins că legea determină “în mod aproape perfect ce este just și injust”¹⁶ și nu depozitează perfecțiunea legii de conținutul său rațional de dreptate. Chiar dacă aparent aici avem o schimbare de ton, această idee nu proclamă ruptura de concepția filosofică tradițională a legii, a cărei cauză finală este binele comun, pentru că nu aceasta este cauza intelectuală pentru care luptă Marsilio. Însă el pune un accent puternic, mai puțin afirmat anterior, pe caracterul formal și convertește coercitivitatea legii în punctul culminant al unității jurisdicției în această lume și al păcii.

Primul scop al legii este acela de a stabili justiția în comunitate. Nu se poate governa fără legi, pentru că ele determină “ceea ce este just sau injust, util sau nociv în privința unora dintre actele civile”¹⁷. Doar astfel se pot garanta ordinea și pacea. Fără legi, aspirația de a duce o viață dreaptă este frustrată, iar conviețuirea naufragiază în injustiție și violență. Ceea ce este just sau injust se stabilește prin lege în vederea binelui comun și nu al unui interes particular propriu cuiva¹⁸. Acest loc comun al teoriilor politice medievale își are originile în textele lui

¹² *D. p.*, I.X.4.

¹³ Toma din Aquino, *Summa theologica*, I, II, q. 90, a. 3.

¹⁴ *idem*, a. 4.

¹⁵ *D. p.*, I.X.3.

¹⁶ *D. p.*, I.XI.3.

¹⁷ *D. p.*, I.XI.3.

¹⁸ *D. p.*, I.XII.8.

Aristotel. Încă de la începutul *Eticii Nicomahice* Aristotel afirmă: “Orice artă și orice investigație, ca și orice acțiune și orice decizie, par să tindă spre un anume bine; ...”¹⁹. La fel, în *Politica*, “Constatăm că fiecare cetate este o comunitate determinată și că fiecare comunitate a fost alcătuită în vederea unui bine determinat, căci toți acționează în numele a ceea ce li se pare a fi bine”²⁰. Însă Marsilio vrea să treacă peste formalismul unei expresii uzate în toate textele etice pe care le moștenește. Interesul comun este, într-adevăr, motivul principal al teoriei sale politice, însă el nu folosește niciodată *bonum commune*, expresia obișnuită în tradiția scolastică pentru a exprima finalitatea legii. El preferă să folosească *conferens commune* sau *conferens civile*, incluzând și expresia *commodum commune* care este deseori legată de *iustum*²¹. Faptul acesta nu trebuie ignorat, pentru că este încă un indiciu despre intențiile lui Marsilio din Padova.

Ceea ce este util pentru *civitas* și pentru comunitatea cetățenilor este dreptul²², însă acest drept nu este predeterminat în mod natural sau distinct de ceea ce cetățenii stabilesc prin lege ca util sau just pentru comunitatea lor. Prin acesta nu se caută acel *bene vivere* sau acele elemente necesare pentru suficiența vieții prin a căror satisfacere s-ar crea comunitatea politică. Marsilio folosește *bene vivere* într-o perspectivă mai degrabă politică decât personală. Fericirea la care se gândește Marsilio este una civilă și politică (*civilis felicitas*), care nu se realizează prin exercitarea virtuților teoretice ale intelectului. Este important de subliniat acest lucru și pentru a determina raportul dintre Marsilio din Padova și averroismul latin (sau aristotelismul heterodox²³).

Sunt anumite criterii prin care Marsilio din Padova poate fi alăturat averroistilor. Însă singura problemă conceptuală explicită care îi pune în opoziție este modul în care este văzută finalitatea. Boetius din Dacia afirmă că filosoful poate atinge scopul ultim al vieții umane exercitându-și intelectul²⁴. Sieger din Brabant se prevealează de conceptul aristotelic de *μεγάλοψυχία* sau *magnanimitas* corelat cu valorile creștine și perceput ca un ideal al nobleței intelectuale.

Marsilio însă sintetizează finalitatea legii în suficiența vieții umane ca obiectiv al conviețuirii pașnice în comunitate. Această schimbare de accent, de la fericirea individuală la fericirea colectivă, are evident și cauze contextuale (implicarea politică a autorului în conflictul dintre puterea laică și cea papală, fundalul laicizant al orașelor din nordul Italiei) și are și surse proprii în Aristotel. De altfel, pentru Aristotel cele două modele nu se exclud, ci sunt mai degrabă două aspecte ale aceluiași model de individ/cetățean bun. Se poate ca cele două orientări în explicarea finalității vieții umane să își aibă originea tot în Aristotel și în spiritul său sistematizator, în sensul că divizarea celor două domenii în două mari lucrări separate, *Etica nicomahică* și *Politica* (și în celelalte tratate care abordează probleme de filosofie practică) a dus la considerarea lor ca distincte. Instrumentarea textelor în sprijinul unor idei este o practică curentă în Evul Mediu, de aceea trebuie să înțelegem că nu exista nici un interes de a-l recepta pe Aristotel în integralitate, ci pe măsură ce interesul asupra problemelor din textele aristotelice se impunea. De vreme ce Marsilio din Padova e interesat

¹⁹ Aristotel, *Etica Nicomahică*, 1094 a 1-6.

²⁰ Aristotel, *Politica*, 1252 a 1-4.

²¹ *Conferens commune* (D. p., I.V.5; I.VIII.3; I.XIII.5; I.XV.2); *iustum civile* și *conferens commune* (D. p., I.XI.1); *iustum civile* și *conferens civilis* (D. p., I.III; I.X.3; I.X.5; I.X.6; I.XII.2; I.XIV.4; I.XV.6); *commune iustum* și *conferens* (D. p., I.XIII.6); doar *iustum* și *conferens* (D. p., I.XI.3; I.X.4); *iustum* și *honestum* (D. p., I.XV.11); *commodum commune* (D. p., I.XII.7).

²² D. p., I.XII.5.

²³ F. van Steenberghen, *La philosophie au XIIIe siècle*, Louvain, Paris, 1966, p. 372. Van Steenberghen nu e de acord cu titulatura de *averroism latin* pentru mișcarea intelectuală de la Paris dintre anii 1260-1277, motivând prin caracteristica fundamental aristotelică a acestui curent.

²⁴ Boetius din Dacia, *Despre viața filosofului*, trad. și studiu de Mihai Maga, Editura Polirom, Iași, 2005, p. 37.

exclusiv de problema politică, el se va prevala doar de acele idei aristotelice care oferă argumente solide pentru cauza sa.

Al doilea scop al legii, la Marsilio, este de a garanta securitatea în comunitate. Securitatea și stabilitatea politică depind de modul în care guvernarea se raportează la formalitatea legală²⁵. Principele deține autoritatea de a obliga și pedepsi, dar numai în limitele legilor date și fără a putea face nimic în afara lor²⁶. A governa nu înseamnă a dicta legi după propria voință sau după propriul plac, ci a acționa după legea impusă: “[...] Din această cauză este mai oportun pentru cei ce guvernează ca ei să fie reglementați și limitați de lege, decât ca ei să facă judecăți civile după propriul arbitru.”²⁷ Inclusiv exercitarea puterii armate trebuie reglementată de legislator, ca toate celelalte asumări civile, pentru a fi legitime. Obediența civilă se referă mai mult la lege decât la persoanele sau persoana care guvernează, iar aceștia sau aceasta își va câștiga respectul mulțimii dacă aplică consecvent legea și nu o schimbă despotice²⁸. Când se vorbește de acțiunile guvernului, se repetă frecvent expresia *secundum legem*. Accentul pus pe superioritatea legii în fața arbitrarității se justifică prin faptul că astfel acțiunile guvernului vor avea mai multă obiectivitate și se facilitează obediența supușilor, ceea ce îi asigură și securitatea guvernantului și îi garantează permanența.

Pentru a regulariza actele civile, guvernul trebuie să urmeze o regulă, care devine de fapt forma guvernării. Această regulă obiectivă este legea. Guvernul își asigură mai bine persistența respectând o lege obiectivă și evitând defectele cauzate de ignoranță, interes personal sau pasiune²⁹. Nimeni, oricât de virtuos ar fi, nu este ferit de eroarea ignoranței sau de pasiunea perversă cum este ferită legea obiectivă.

Cel ce guvernează trebuie să se conducă după lege și nu să fie el însuși sursa legii. Dacă el ar fi legislatorul, cum ar mai putea fi el supus legii? Marsilio lasă însă o anumită marjă pentru ca cel ce conduce să poată adapta și interpreta legea în funcție de condițiile concrete și de situațiile care nu au fost prevăzute expres prin ea. “Este imposibil ca legea să determine toate lucrurile”³⁰, însă o guvernare personalistă, în care guvernează omul și nu legea, trebuie evitată cu orice preț, altfel se creează un monstru³¹. Este evident că acea libertate de interpretare și adaptare nu are nimic de a face cu momentul legislativ, nici nu poate fi invocată vreodată cu acest titlu, ca antecedent. Ceea ce contează este legea și nu *arbitrium judicantis* pentru că principiul comunității civile se bazează în primul rând pe lege care, la rândul ei, instituie autoritatea ce poate realiza judecăți civile, obligând și pedepsind exclusiv în limitele ei³².

Cheia teoriei marsiliene este “supremul legislator uman”³³ de la care derivă “instituția legilor și a guvernelor”³⁴. Pentru a stabili în mod rațional cine este legislatorul sau cauza eficienței a legilor, este necesar să plecăm de la definiția legii în sens propriu, adică să determinăm cine poate promulga un precept coercitiv. Fiecare cetățean este capabil să cunoască ceea ce e just și util, totuși, se descurcă mai bine la aceasta bătrânii și înțelepții. Este evident că nu toți cetățenii au aceeași capacitate de decizie politică și pentru aceasta trebuie stabilită legea care acționează la fel în toate cazurile date. Dar nu este lege această cunoaștere a ceea ce este just și injust până nu se activează un precept coercitiv, până nu se stabilește cine

²⁵ D. p., LXI.7.

²⁶ D. p., III.III.13, 15, 30 ș.a.

²⁷ D. p., LXI.7.

²⁸ D. p., LXVI.16.

²⁹ D. p., LXI.5.

³⁰ D. p., LXIV.4 și LXIV.5.

³¹ D. p., I, XI, 4.

³² D. p., LXV.7.

³³ D. m., XII.1.

³⁴ D. p., LXII.1.

are puterea de a promulga acest precept coercitiv prin autoritatea de a pedepsi infractorii. Marsilio nu se întreabă cine poate dezvălui cel mai bun conținut al legii, ca și când aceasta ar preexista în natură și ar aștepta să fie descoperită de un gânditor privilegiat. Ceea ce e important este să se determine cine are puterea să stabilească legile, legi care, dacă sunt bine alcătuite, asigură pacea. Pentru aceasta, trebuie să se afle mai întâi care este autoritatea sau care sunt autoritățile legiuitoare și de sancțiune și cine este autorul legilor.

“Legislatorul sau prima cauză eficientă și proprie a legilor este poporul sau întreg corpul cetățenilor, sau partea mai influentă a lui, prin alegerea sau voința exprimată prin cuvinte în adunarea generală a cetățenilor, impunând sau determinând ca ceva să fie făcut sau omis în privința actelor civile umane sub vina sau pedeapsa temporală.”³⁵ Poporul este *universitas civium* sau adunarea cetățenilor care constituie comunitatea politică. În capitoul XII din *Defensor pacis* Marsilio expune trei argumente pentru care legea trebuie să fie stabilită de popor. Criteriul pe care se bazează această atribuire a puterii legislative este capacitatea de a face cele mai bune legi și de a face să se respecte cel mai bine legea. Decurg de aici cele două componente esențiale ale legii: cel relativ la cunoașterea lui *iustum* și *conferens* și aspectul formal al lui *preceptum coactivum*.

Primul postulează că autoritatea legislativă aparține celui care poate da cele mai bune legi pentru comunitate. Din necesitatea utilității sociale a legii se deduce că cine ar satisface mai bine interesul comun al cetățenilor sunt chiar ei³⁶. Între toți se judecă mai clar ceea ce convine comunității prin punerea în comun a talentului și a forțelor tuturor și astfel e și mai ușor să se observe și să se corecteze vreun defect pe care îl poate avea legea, mai ales în cazurile în care îi favorizează pe unii și îi defavorizează pe alții. Tendința naturală a tuturor oamenilor de a obține ceea ce e mai bun pentru viața sa nu garantează binele tuturor sau ceea ce este socialmente just. Dorințele naturale pot avea consecințe antagonice și, mobilizați în mod natural de interesele particulare, oamenii s-ar împotrivi între ei. În mod precis, pentru a rezolva această situație conflictuală, legile trebuie făcute de către toți și nu doar de o parte a comunității care nu o reprezintă în totalitate.

Al doilea argument se bazează pe garantarea aplicării legii. O lege care nu este pusă în aplicare este ineficace, și pentru a fi aplicată este nevoie de consensul general. Doar totalitatea cetățenilor garantează aplicarea legii. “Orice cetățean respectă mai bine legea pe care li se pare (*videtur*) că și-a impus-o lui însuși.”³⁷ Aceasta este consecința consultării întregii adunări a cetățenilor. Ce tip de participare sau aprobare se exprimă pentru a asigura eficiența și aplicarea legii? Lor “li se pare” (*videtur*) că sunt coautori ai legii pentru că sunt sau pentru că se cred doar ca sunt? Pentru Marsilio, o bază pur psihologică nu este suficientă pentru aplicarea legii. În textul citat, “li se pare”, departe de a fi doar o aparență, este bine fondat în faptul că legea este rezultatul nu doar al consultării între ei, dar și al mandatului expres (*ex auditu precepto*). Dacă anumiți oameni ar stabili percepțiile care îi obligă pe toți, marea parte a cetățenilor le va suporta într-un grad mic și vor încerca prin orice mijloace să eludeze legile impuse despotice. Aceasta nu se poate întâmpla dacă ei le-au decis și nu vor fi motive de protest împotriva lor, fiind suportate într-un grad foarte mare. Eficiența legii rezidă în caracterul său coercitiv: a promulga o lege înseamnă a stabili un mandat de a urmări aplicarea ei în baza unui sistem de mustrare și pedepsire. Desigur, situația pe care o tratează Marsilio este cea în care cetățenii sunt liberi. Libertatea cetățenilor, și în consecință a comunității politice, exclude coerciția externă; de aceea, *legumlationis auctoritas* aparține totalității cetățenilor și doar lor. Nu există altă formă de a face compatibile libertatea umană și caracterul esențialmente constrângător sau coercitiv al legii pe care o stabilește *universitas*

³⁵ D. p., I.XII.3.

³⁶ D. p., I.XII.5.

³⁷ D. p., I.XII.6.

civium ca unic și suprem legislator. Raționamentul acesta este fundamental politic. Puterea legislativă se localizează la nivelul poporului din rațiuni practice, pentru a asigura mai buna aplicare și mai buna eficacitate a legislației.

Al treilea argument este legat de finalitatea practică a legii. Totalitatea cetățenilor se relaționează cu legea în mod direct și exclusiv. Legea este concepută ca instituție a celor ce aderă la ea din motive practice, care înțeleg anumite necesități ale vieții în comun de a cărei corecte reglementări depinde ca cetățenii să beneficieze de suficiență în viața aceasta. E evident că trebuie reglementată conviețuirea prin norme care stabilesc dreptatea și pedepsesc pe cei ce îi aduc atingere, pentru a împiedica acele acte sau intenții care o pun în pericol³⁸. Această reglementare dă importanța cuvenită suficienței vieții ca rațiune de a fi a comunității politice și a legii. Prin urmare, toți trebuie să stabilească aceste norme care privesc suficiența vieții tuturor. Cum toți cetățenii văd în ea realizarea vieții suficiente și bune, toți sunt preocupați, toți se văd implicați în organizarea comunităților politice cu legi bine stabilite și toți trebuie să participe la instituirea lor. Necesitatea la *universitas civium* să stabilească legea se fundamentează astfel în ceea ce s-ar întâmpla dacă cineva ar încerca să judece niște legi civile care i-au fost impuse fără consimțământul său. Dacă ele n-ar fi bine stabilite, ar duce la ruina comunității politice. Legile care se bazează pe opresiunea cetățenilor sunt cauza tuturor nemulțumirilor și pot duce până la distrugerea totală a comunității.

La sfârșitul capitolului, Marsilio rezumă motivele titularizării puterii exclusive la nivelul totalității cetățenilor: autoritatea legislativă nu poate fi deținută de o singură persoană, care ar putea legisla rău din ignoranță sau din răutate impunând o lege tiranică; totodată, legea nu poate fi încredințată celor puțini, pentru că e dificil să-i mai controleze cineva din a-și urma propriul interes. Puterea de a da legi aparține tuturor cetățenilor care vor o lege convenabilă pentru toți³⁹.

Bazându-se pe principiul legii naturale, Marsilio încearcă să-i dezarmeze pe cei care folosesc legea pentru a dezbină puterea civilă. Este vorba despre puterea civilă și cei care încearcă, într-o manieră sofisticată, să uzurpeze drepturile unicei puteri legitime. Ca final al conflictului între cele două puteri, Marsilio privează clerul de putere prin autoritatea ce i-o dă interpretarea legii naturale. Nu mai există conflict între două autorități atunci când una dintre ele își pierde autorizarea. Iar Marsilio chiar asta propune: supunerea Bisericii față de stat, față de legislatorul uman, atât juridic cât și organizatoric. Și nu o face din vreun interes față de anumite autorități civile (sau încearcă să ne lase să credem că nu pentru asta o face), ci pentru că menținerea păcii civile necesită o conducere unică, stabilită de popor. Nu este vorba chiar de diviziunea puterilor în stat, nici de o societate secularizată care scoate de sub incidența juridică libertatea individuală, deși sunt numeroase locurile care dovedesc și o calitate vizionară a autorului, ci de afirmarea suveranității populare pentru a scoate puterea politică în afara deciziilor clerului, situându-se mai aproape de realismul politic al lui Machiavelli sau Hobbes decât de o concepție morală a legii.

³⁸ *D. p.*, I.IV.4.

³⁹ *D. p.*, I.XII.8.

Bibliografie

Marsilius von Padua, *Defensor Pacis*, herausgegeben von Richard Scholz, Fontes Iuris Germanici Antiqui in usum scholarium ex Monumentis Germaniae Historicis Separatim Editi, Hannover, Ahansche Buchhandlung, 1932.

Gewirth, Alan, *Marsilius of Padua, The Defender of the Peace*, Volume I: *Marsilius of Padua and Medieval Political Philosophy*, Columbia University Press, New York, 1951.

Quillet, Jeannine, *La Philosophie Politique de Marsile de Padoue*, Librairie Philosophique J. Vrin, Paris, 1970.

Lagarde, G., *La naissance de l'esprit laïque au déclin du Moyen Âge*, vol. III: *Marsile de Padoue*, Louvain, Paris, 1934.

Lewis, Ewart, *The "Positivism" of Marsiglio of Padua*, in *Speculum. A journal of Medieval Studies*, Vol. XXXVIII, No. 4, oct. 1963, pp. 541-582.

Nederman, Cary J., *Nature, Justice, and the Duty in the Defensor Pacis: Marsiglio of Padua's Ciceronian Impulse*, in *Political Theory*, Vol. 18, Nr. 4 (nov. 1990), pp. 615-637.